

LA PRESENCIA DE L'ARTICLE SALAT EN TOPÒNIMS BAIXEMPORDANESOS DEL S. XVII

Anna-Maria CORREDOR PLAJA

Aquesta comunicació vol ser una aportació als estudis de dialectologia. Serà una aportació, però, modestíssima: d'una banda, perquè el corpus de noms de lloc estudiat és minso, ja que es limita als anys 1670-71 i a les possessions que tenia aleshores el castell de Palau-Sator, al Baix Empordà. D'altra banda, perquè l'objectiu que m'he proposat en aquesta ocasió és només de donar a conèixer uns quants topònims, gairebé tots caiguts en desús¹, que contenen article salat i que són, per tant, un testimoni de la presència d'aquest article a la zona i l'època esmentada. Comentaré breument aquests noms de lloc evitant, però, comparacions amb el funcionament actual de l'article baleàric, que he de reconèixer que conec molt superficialment. Em va semblar que amb el material arplegat podia presentar un tema que s'adiria amb el lloc de celebració d'aquest Col·loqui, sempre i quan mirés de tenir present la recomanació que Badia i Margarit (1994, p. 444) fa als catalanoparlants de la península que arriben a les illes, en el sentit d'anar en compte a l'hora de voler-se posar a salar a tort i a dret... Per tant, em limitaré a exposar les meves petites troballes, de manera que totes les formes d'article salat que sentireu seran citades textualment.

Feta aquesta breu introducció passem, doncs, al document de treball del qual he espigolat el corpus de topònims. En primer lloc cal dir que aquest document, del qual ja vaig parlar al Col·loqui d'Onomàstica organitzat el 1996 a Vilafranca del Penedès², recull el «sagrament i homenatge» (jurament de fidelitat) que presten els habitants del territori esmentat a Elionor d'Agullana y Sebarer, esposa de Lluís Sebarer i senyora del castell de Palau-Sator. Aquest document, capbreu, pertany potser per error al fons notarial de Pals i representa el moment en què la dita Elionor, per causes que ara no vénen al cas³, es fa càrrec del patrimoni de la seva mare.

---

¹ Els pocs que encara són vigents han perdut l'article salat i es conserven amb les formes de l'article literari o sense cap article.

² El títol de la comunicació presentada va ser «Els topònims: una eina indispensable per a conèixer la nostra terra» (Actes en premsa).

³ Les dades històriques les podeu trobar amb tot detall a Riquer, M. de (1979): *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Ed. Planeta. Resumides, les podeu consultar a Corredor Plaja, A.-M. (1997): «Topònims baix-empordanesos del segle XVII: una incursió a les propietats del castell de Palau-Sator els anys 1670-71», *Estudis sobre el Baix Empordà*, vol. 16. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà.

Tot això vol dir que a la font consultada, la toponímia hi és abundant: s'hi troben noms de peces de terra i paratges, masos, carrers i camins, molins, recs i rieres, estanys, etc. En aquesta exposició ens fixarem únicament en els topònims que contenen article salat, que han estat transcrits tal com apareixen al document⁴.

Els noms masculins que són precedits d'article salat són «amatller» (*Camp de Samatller*), «astanyol» (*Sastanyol*), «boscaton» (*Esboscaton*), «camp» (*As Camp Mercader*, *As Camp des Mas*), «fonayar»⁵ (*As Fonayar*), «forn» (*Camp des Forn*), «guell» (*Esguell*), «puig» (*Aspuig*, *Camp Despuig*), «pujol» (*Camp des Pujol*) i «riell»⁶ (*As Riell*); això pel que fa als noms masculins i en singular. En plural en trobem menys: «banys» (*Asbanys*), «nogues» (*Camp des Nogues*), «pares»⁷ (*Camp des Pares*), «pujols» (*Es Pujols*) i «riells» (*As Riells*). Veiem, doncs, que quan el mot comença per vocal, l'article salat és aglutinat amb el nom (*Samatller*, *Sastanyol*). Quan els substantius són masculins començats per consonant, tant en singular com en plural, la forma de l'article emprada és *es* que, generalment, apareix escrita *as* com si es tractés de la contracció formada per *prep. a + art. es*; el context, en aquest cas, ens fa veure que no es tracta de la contracció.

L'únic cas de contracció que es troba força sovint, com podeu comprovar, és *des*, formada per *prep. de + art. es*. Hi ha dos únics casos en què *des* precedeix un antropònim: un és al topònim *estany des Marisch* (els cognoms *Marisch* i *Marisco* es troben documentats, el primer el 1604 i el segon, el 1599) que és encara vigent amb la forma *estany Marisch*. L'altre cas el trobem al topònim *puig des Tarascon*, avui desaparegut; és possible que *Tarascon* fos un sobrenom aplicat a algú originari d'aquest lloc⁸ i és curiós que aquest nom de lloc el trobem ja registrat en un capbreu de 1489 de la Casa de Benavent, també de Palau-Sator, amb la forma *Padro vocato den Tarascon als anomenat de la Illa*: l'ús de l'article personal en confirma encara més que, en aquest context, *Tarascon* és un antropònim.

Quant als mots femenins, trobem precedits d'article salat els substantius següents: «aguineu» (*Sa Aguíneu*), «albareda» (*Sa Albareda*), «berbena» (*Closa de sa Berbena*), «feixa» (*Sa Feixa Dolsa*), «llosa» (*Sa Llosa*), «maymina»⁹ (*Sa Maymina*), «ribera» (*Sa Ribera den Colomer*), «riera» (*Sarriera*, *Camp de sa Riera*), «rocha» (*Sa Rocha de Baix*, *Sa Rocha de Dalt*), «roureda» (*Sa Roureda*), «rovira»¹⁰ (*Sa Rouira*, *Sa Rovira*), «torroella»¹¹ (*Sa Torroella*), «vall» (*Çauall*, *Çavall*, *Sa Vall*, *Savall*, *Sauall*, *Savall den Padrissa*) i «vinya» (*Camp de sa Vinya*). En plural, tenim: «closes» (*Ses Closes*), «comes» (*Ses Comes*), «costas»

⁴ Els topònims han estat transcrits en majúscules, és l'única modificació que s'ha introduït en constatar la vacil·lació en l'ús de majúscules i minúscules.

⁵ Entenem que és un lloc on abunden els fonolls.

⁶ *Riell* i *riellar* són mots vius a l'Empordà. El topònim s'ha perdut a Palau-Sator, però es manté en altres indrets (L'Escala, Pals...).

⁷ Pel context, cal pensar que fa referència a l'arbre fruïter.

⁸ Pot tractar-se de Tarascó, antic poble del municipi de Naves (Solsonès), o de Tarascon-d'Arièja o de Tarascó de Provença. El topònim en qüestió també podria fer referència al llinatge dels Tarascó, senyors del castell de l'antic poble solsonès.

⁹ Es tracta, molt possiblement, d'un derivat d'antropònim. El cognom Maimí encara és d'ús corrent.

¹⁰ Cal entendre «roureda».

¹¹ El topònim, caigut en desús en aquesta zona però molt vigent com a topònim urbà no gaire lluny de Palau-Sator (Torroella de Montgrí i Torroella de Fluvià), deu fer referència a una antiga torre, de la qual tampoc es conserven restes. El 1835 es troba documentat a la mateixa zona el *Camp de las Torroellas*.

(*Sas Costas*), «gaianes»¹² (*Sas Gaianes*), «mulas» (*Sas Mulas*), «oliveres/oliveras» (*Ses Oliveres*, *Ses Oliveras*), «tretas»¹³ (*Ses Tretas*). Notem que la forma de l'article emprada davant de substantiu femení singular és *sa*, en tots els casos. Com a cosa curiosa cal dir que davant el mot «vall» l'article és escrit indiferentment amb grafia *s* o *ç*. Hauréu notat també que en el cas de *Sa Aguineu* s'ha produït, un fenomen semblant al que passa en medis populars amb d'altres mots de la llengua i que consisteix a entendre com a masculí un mot que és femení: *la gla* esdevé **l'aglà* (Riquer: 1994, p. 417-418) amb la particularitat, però, que en el cas de *guineu / aguineu* es manté la forma de l'article que correspon a un mot femení començat per consonant, es a dir, *sa*, quan per analogia amb *Samatller* i *Sastanyol* sembla que hauríem de trobar la forma aglutinada *Saguineu*. Sobta igualment que a *Sa Albareda* l'article no sigui aglutinat amb el substantiu. Pel que fa al plural, veiem que la forma emprada en tots els casos és *ses*, escrit de vegades *sas*; ja sabem que en aquesta època és normal la vacil·lació *-es / -as* en la formació del plural, de manera que no hem de considerar casos aïllats *Ses Oliveras*, *Sas Gaianes* i *Ses Tretas*, topònims en què a nivell gràfic no hi ha del tot acord entre l'article i el substantiu.

Una altra observació feta en l'anàlisi del document és l'alternança que es produeix en l'ús de l'article entre les formes salades, les del masculí antic *lo / los* i les normatives o generals. De fet, els topònims que contenen article salat representen solament un 10% del total arrellegat, i alguns són registrats indiferentment amb un o altre article o sense cap; així, trobem per exemple: *Camp de Samatller / Camp Amatller*, *Ses Tretas / Las Tretas / Tretas*, *As Riell / Riell*, *Sa Vall / La Vall*, *Sastanyol / Estanyol*, *Es Pujols / Pujols*, *Sas Mulas / Mulas*, etc. Aquesta alternança que remarquem en les fonts escrites de vegades és prou útil per entendre el significat de noms actuals. Només un exemple: l'actual *Camp Savall*, una de les antigues propietats de la *Torre Pedrissa* (Masos de Pals) pot fer pensar que el topònim té l'origen en el cognom *Savall / Savalls*; les fonts escrites, on es registren les formes *La Vall* o *sa Vall den Padrissa* ens treuen de dubte ràpidament. Una ullada al capbreu de 1489, ja mencionat anteriorment, m'ha permès de comprovar que ja aleshores es produïa igualment aquesta alternança entre els dos articles, cosa que corrobora que durant segles, malgrat aquesta coexistència aparent, l'article derivat del llatí *ille* es va anar imposant en un procés molt lent sobre l'article salat, fins a eliminar-lo totalment. Evidentment, m'estic referint concretament al trosset de territori estudiat, és a dir, al que correspon a l'antic castell de Palau-Sator on, malauradament, l'únic topònim actual que he pogut recollir amb article salat és el del nom del municipi.

Per sort, sabeu que en alguns pobles empordanesos del litoral, on encara es pot sentir més o menys parlar salat, la toponímia és farcida de noms que guarden aquest antic article. Tant de bo que els empordanesos sapiguem vetllar perquè mai ningú no gosi tocar-los, en nom d'una pretesa «modernitat»; només així evitarem que les generacions futures hagin de repescar-los en fonts escrites com ha passat amb els del rodal del castell de Palau-Sator.

¹² Es deu tractar d'un derivat de l'antropònim Gaianus.

¹³ El mot pot fer referència al fet d'artigar, de roturar la terra per conrear-la. El topònim encara és vigent, però amb l'article literari.

BIBLIOGRAFIA I FONTS CONSULTADES

- ALCOVER, A.M.; MOLL, F. de B. (1968). *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.
- Arxiu Històric de Girona. Fons notarial de Pals. Protocol núm. 4 (1670-1671).
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1994). *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CARRERAS, J. (dir.) (1986). *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.
- COROMINES, J. (1983). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Palma de Mallorca. Ed. Moll.
- CORREDOR PLAJA, A.-M. (1996). «Els topònims: una eina indispensable per a conèixer la nostra terra», comunicació presentada al *XXII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*. (En premsa).
- CORREDOR PLAJA, A.-M. (1997). «Topònims baixempordanesos del segle XVII: una incursió a les propietats del castell de Palau-Sator», *Estudis sobre el Baix Empordà*, núm. 16. Sant Feliu de Guíxols. Institut d'Estudis del Baix Empordà.
- LLEAL, C. (1992). *Breu història de la llengua catalana*. Barcelona. Barcanova.
- RIQUER, M. de (1979). *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona. Ed. Planeta.
- VENY, J. (1982). *Els parlars catalans*. Palma de Mallorca: Ed. Moll.
- VENY, J. (1985). *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona. Enciclopèdia Catalana.

ANNEX

Es relacionen a continuació tots els topònims documentats que contenen article salat. Les sigles fan referència als nuclis on eren situats, tots a la vora de Palau-Sator (PS): SFB (Sant Feliu de Boada), SJB (Sant Julià de Boada), F (Fontclara) i P (Pals). A més dels topònims «salats» s'han transcrit quan es dóna el cas, és a dir, quan així apareixen a la font consultada, els noms que aquells llocs havien tingut anteriorment o els sinònims amb què eren coneguts en aquell moment¹⁴.

- Asbanys / Monjas¹⁵ olim vero Asbanys (SFB)
- As Camp Mercader et olim Illa (SJB)
- Aspuig o Bosch den Amat (SFB)
- As Riell / As Riells o Sarradals (PS)
- Camp de Sahuch als de Samatller (PS)
- Camp de sa Riera et nunc vocato la Coromina den Vinyas (PS)
- Camp de sa Vinya (SJB)
- Camp des Forn als Clos de Salerm (SJB)
- Camp des Nogues olim nunc vero Mayoles¹⁶ (PS)
- Camp des Pares olim vero Basses (F)
- Camp Despuig (PS)
- Camp des Pujol (PS)

¹⁴ Aquesta profusió de noms cal atribuir-la als canvis de propietaris o de conreus o a la coincidència de dos o més trets característics d'un lloc.

¹⁵ Al mateix document trobem: Monjas o Camp de la Senyora (SFB).

¹⁶ També al mateix document: La Passadora olim Mayoles (SJB).

Closa de la Guita o de sa Barbena / Closa de sa Barbena (SJB)
Costas¹⁷ o as Fonayar (PS)
Çauall / Çavall (PS) / Fonoyar nunch vero Costas o Sauall (PS) / Sauall (PS) / Savall (PS) /
Savall o Canal (PS) / Savall o Bosch Gombert (PS)
Esboscaton (SFB)
Es Pujols o Basses de Sant Pere (PS)
Esguell (PS) / Lo Puig den Butifarra olim vocabat Esguell o Puig den Richsen (PS)
Estany des Marisch (SFB)
Puig de sas Costas o Sa Vall (PS)
Puig des Tarascon olim et nunc Closa Rodona (SJB)
Rodonell nunch vero Sa Ribera den Colomer (SJB)
Sa Aguineu o Campbregat¹⁸ (SJB) / Puig de Galeras¹⁹ o Sa Aguineu (SJB)
Sa Albareda (PS)
Sa Feixa Dolsa o Seranay (SJB)
Sa Llosa (SFB)
Sa Maymina olim nunch vero Es Camp des Mas (SJB)
Sas Mulas (SJB)
Sa Rocha de Baix (SFB)
Sa Rocha de Dalt (SFB)
Sarriera (PS)
Sas Gaianes (SFB)
Sa Rouira / Sa Rovira (SFB)
Sastanyol (PS)
Sa Torroella (SFB)
Savall den Padrixa (P)
Ses Closes, Cadireta o Campbregat (SJB)
Ses Comes o Moror (SFB)
Ses Oliveras (F) / Ses Oliveres et nunc Sa Roureda (SJB)
Ses Tretas o Fonoyar (PS)

---

¹⁷ Igualment: Costas o Puig del Senyor (PS) / Costas o Tretas (PS).

¹⁸ Igualment: Campbregat o Closa Aliona (PS / SJB) / Campbregat o La Forna (SJB) / Illa o Campbregat (SJB) / Camp Pou olim Orriols et nunc Campbregat (PS).

¹⁹ Trobem també: Olla o Puig de Galeras (SJB).